

ADAPTIEVE AGENDA ZUIDELIJKE RANDSTAD 2040

Een uitnodigend perspectief van Rijk en regio voor markt en samenleving

DEFINITIEVE VERSIE 2013 – 2014

Opgesteld door het Rijk en de Zuidvleugelpartners
Vastgesteld in Bestuurlijk Overleg MIRT 14 november 2013

1. INLEIDING

Er zit energie in de markt en in de rest van de samenleving. Burgers, ondernemers en wetenschappers ontwikkelen creatieve en innovatieve initiatieven. De context waarbinnen overheden werken verandert structureel: beperkte investeringsmiddelen, andere demografische uitgangspunten en onzekerheid over toekomstige ontwikkelingen. Dit vraagt om andere manieren van (samen)werken tussen overheden, markt en samenleving en het bieden van een uitnodigend perspectief dat initiatieven van markt en samenleving stimuleert. Met de Adaptieve Agenda Zuidelijke Randstad 2040 (AAZR) leggen de overheden hiervoor gezamenlijk de basis.

De AAZR benoemt een gezamenlijke ambitie met bijhorende strategieën en de opgaven die nu worden voorzien richting 2040. Elk jaar actualiseren de overheden, in nauw overleg met markt en samenleving, de opgaven. Daarbij staan gemaakte bestuurlijke afspraken niet ter discussie. De AAZR is leidend voor de bestuurlijke gesprekken van Rijk en regio over het fysieke domein. De vraagstukken op het gebied van R&D, innovatie en valorisatie en onderwijs en arbeidsmarkt bespreken Rijk en regio op andere tafels, waaronder het topsectorenoverleg. De eerste AAZR is een bod van de overheden gezamenlijk richting maatschappelijke partners om door te ontwikkelen richting het bestuurlijke overleg MIRT 2014. De AAZR bouwt voort op in ontwikkeling zijnde publiek-private initiatieven zoals de ROM Zuidvleugel en de economische agenda Zuidvleugel.

2. AMBITIE EN KANSEN

2.1 Waar gaan we voor in 2040?

De Zuidelijke Randstad is een mondiaal concurrerende regio en in 2040 is die positie versterkt en behoort ze nog steeds tot één van de tien economisch krachtigste regio's in Europa.

De economische kracht van de Zuidelijke Randstad:

Rotterdam World Port: haven, stad en regio Rotterdam inclusief de havens van Dordrecht en Moerdijk en de aan de haven gerelateerde sectoren, zoals logistiek, chemie en het maritiem cluster (industrie, waterbouw, dienstverlening en zakelijke dienstverlening) in de Zuidelijke Randstad.

Den Haag Internationale Stad van Vrede en Recht: het regionale cluster rondom Vrede & Recht, The Hague Security Delta en internationale hoofdkantoren.

Het Greenports Network: het netwerk van de Greenports Westland, Oostland, Boskoop, Duin- en Bollenstreek en Aalsmeer, de Mainports Rotterdam en Schiphol en locaties van handel en distributie (zoals Barendrecht).

De Zuid-Hollandse kennis-as: de as van kennisinstellingen en daarmee verbonden bedrijven van de sectoren life science & health, clean tech, security, legal en high tech rond ESA/ESTEC, Universiteit Leiden, TU Delft, Erasmus Universiteit Rotterdam.

In 2040 kenmerkt de Zuidelijke Randstad zich door:

- Een in Europa unieke geïntegreerde internationale productie- en diensteneconomie
 - o Van Rotterdam World Port, Den Haag Internationale Stad van Vrede en Recht, het Greenports Network en de Zuid-Hollandse kennis-as;
 - o Deze geïntegreerde economie wordt gedreven door krachtige economische sectoren die zijn ontstaan via doorontwikkeling van en cross overs tussen bestaande sectoren. Onderwijs en arbeidsmarkt sluiten aan op deze sectoren;
 - o Robuuste en betrouwbare (inter)nationale verbindingen met andere regio's in binnen- en buitenland via spoor, lucht, vaarwegen, buis en weg voor personen en goederen;
 - o Kennisinstellingen en bedrijven die elkaars sterktes benutten, onderzoek op topniveau uitvoeren en de resultaten toepassen in nieuwe producten en diensten (valorisatie);
- Een samenhangend metropolitaan stedelijk gebied van Leiden tot en met Dordrecht, met:
 - o Aantrekkelijke stedelijke centra in Rotterdam, Den Haag, Leiden, Delft en Dordrecht waar (top)voorzieningen voor onderwijs en cultuur zijn gebundeld en door ontmoeting en interactie nieuwe economische dynamiek is ontstaan. Daaraan gekoppeld ligt een grote diversiteit aan woonwijken, werklocaties en regionale voorzieningen, zoals in Zoetermeer;
 - o Aantrekkelijke en toegankelijke metropolitane landschappen Hof van Delfland, Duin-Horst-Weide, IJsselmonde en de kustzone, wateren en parken;

- o Bedrijven, burgers, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties die optimaal profiteren van elkaars arbeidsmarkt, gespecialiseerde kennis en aanbod van voorzieningen;
 - o Een aanbod voor wonen, werken en voorzieningen dat aansluit op de vraag in aantallen, locaties en milieus;
 - o Een betrouwbaar en aantrekkelijk openbaar vervoersysteem, goede fietsverbindingen, een optimaal benutte wegenstructuur;
 - o Snelle en betrouwbare (inter)nationale verbindingen tussen het metropolitaan stedelijk gebied en andere regio's;
 - o Een landelijk gebied met veen, kust en delta landschappen dat internationaal is gewaardeerd. Er zijn woningen, werklocaties en voorzieningen met bijzondere kwaliteiten die niet in het metropolitaan stedelijk gebied te realiseren zijn. Er is ruimte voor groen, natuur en recreatie nabij het metropolitane stedelijke gebied en vormt een essentiële schakel in keten van de biobased economy;
- Een duurzame leefomgeving met:
- o Een ecologische, lucht- en waterkwaliteit die voldoet aan internationale standaarden binnen de hiervoor gestelde termijnen;
 - o Een duurzaam mobiliteitssysteem;
 - o Een optimale bescherming tegen zeespiegelstijging en de mogelijke gevolgen van overstromingen;
 - o Een duurzame en doelmatige zoetwatervoorziening voor economie en leefbaarheid.
 - o Maximaal hergebruik van energie, (rest) producten en grondstoffen (circulaire economie) en een grotendeels duurzame energievoorziening.

De Zuidelijke Randstad levert zo haar bijdrage aan de nationale ambitie dat Nederland in 2040 in de top 10 van de meest concurrerende economieën in de wereld staat.

2.2 Waar liggen de kansen en bedreigingen in de Zuidelijke Randstad?

Van de trends en ontwikkelingen die de komende decennia op ons af komen, zoals mondiale economische verschuivingen, Europese integratie en uitbreiding, migratie, klimaatverandering en verduurzaming van energie¹ is maar ten dele duidelijk wat deze voor de Zuidelijke Randstad betekenen. Deze onzekerheden vragen om het tijdig benutten van kansen en keren van bedreigingen (adaptief beleid).

Economie

Nederland kent een diensteneconomie en een productie-economie. In de Zuidelijke Randstad komen de diensteneconomie (met name in het noordelijk deel) en productie-economie (met name in het zuidelijk deel) samen. Dit biedt kansen voor meer samenwerking en cross overs tussen de diensteneconomie en de productie-economie en voor een concurrerend economisch profiel in Nederland en Europa. De kansen liggen in samenwerking en cross overs tussen Rotterdam World Port, Den Haag Internationale Stad van Vrede en Recht, het Greenports Network en de Zuid-Hollandse kennis-as.

De huidige economie van de Zuidelijke Randstad kent nieuwe innovatieve sectoren (zoals de clusters Security, Cleantech, Hightech Systems and Materials en Medical) maar deze wegen in omvang en concurrentiekracht nog niet op tegen de al langer aanwezige sectoren (zoals de petrochemische industrie). Een aantal van de bestaande sectoren is in de fase van volwassenheid van hun levenscyclus beland, waardoor de afzet en innovatiekracht stabiliseert en op termijn wellicht zelfs gaat afnemen. Voor het blijvend versterken van de concurrentiekracht van de Zuidelijke Randstad en het komen tot een onderscheidend economisch profiel, is doorontwikkeling en versterking van de innovatiekracht van alle sectoren nodig. Dus ook van de huidige sectoren. Dit vraagt om meer interactie tussen de economische sectoren onderling en met de aanwezige kennisinstellingen, het beter laten aansluiten van onderwijs, arbeidsmarkt en economische sectoren en het vergroten van de economische toepassing van kennis (valorisatie). Hierbij is een aandachtspunt dat de Zuidelijke Randstad goed scoort op publieke kennis maar momenteel een achterstand heeft ten opzichte van Europese concurrenten op het gebied van private kennisinfrastructuur². Het MKB speelt hierbij een belangrijke rol als verbindende schakel tussen onderwijs en arbeidsmarkt (leer-werkplekken, stageplaatsen, afstudeeronderzoek) en versneller van valorisatie.

Agglomeratiekracht en verstedelijking

De Zuidelijke Randstad blijft achter bij haar Europese concurrenten op agglomeratiekracht². Door het vergroten van de agglomeratiekracht kunnen bedrijven profiteren van elkaars nabijheid en gespecialiseerde kennis en worden vraag en aanbod van de arbeidsmarkt beter in balans gebracht. Door urbanisatie raken de meeste

¹ Ambtelijke trend- en scenarioanalyse Zuidvleugel, Ministerie van Infrastructuur en Milieu, Den Haag 2012

² Planbureau voor de leefomgeving, *De internationale concurrentiepositie van topsectoren*, Den Haag 2012.

economische activiteiten meer geconcentreerd in de steden en ontstaan er kansen om de agglomeratiekracht te versterken.

De kansen voor het versterken van de agglomeratiekracht liggen langs de as: Leiden, Den Haag, Delft, Rotterdam en Dordrecht. In de stedelijke centra en kennisinstellingen ontstaat innovatie en vernieuwing door interactie en ontmoeting. Het Planbureau voor de Leefomgeving² stelt dat het voor het grijpen van de economische kansen van agglomeratiekracht nodig is om:

1. De formele en informele, toevallige en onbedoelde interacties tussen bedrijven, burgers en kennisinstellingen te vergroten voor de clusters van sectoren met een groot volume aan banen en een sterke specialisatie. De kansen hiervoor liggen vooral in de steden en rondom knooppunten. Hierbij is persoonlijk contact belangrijk;
2. De bereikbaarheid binnen de Zuidelijke Randstad en met andere relevante regio's in binnen- en buitenland te verbeteren. Door samenwerking met krachtige sectoren, bedrijven en kennisinstellingen in andere regio's, kunnen sectoren in de Zuidelijke Randstad zelf ook beter innoveren en groeien ('lenen van de burens' oftewel 'borrowed size').

De trek naar de stad houdt aan, maar de vraag naar grootschalige woongebieden neemt af, vastgoedprijzen staan onder druk en financiering van gebiedsontwikkelingen is complexer geworden. Daarnaast is er nu al een mismatch tussen vraag en aanbod door veranderende consumentwensen (meer nadruk op kwaliteit, betaalbaarheid en identiteit), vergrijzing, urbanisatie⁷ en de toename van het aantal eeninkomenshuishoudens. Tevens zijn er binnenstedelijk nu nog onvoldoende locaties beschikbaar of geschikt voor verdichting en functiemenging. Hierdoor is er in de hele Zuidelijke Randstad sprake van een verstedelijkingsopgave die organisch tot stand komt vanuit markt en consument met de focus op bouwen binnen het bestaand stedelijk gebied. Bij de ontwikkeling van landschap en groen is op dit moment sprake van te lage (milieu)kwaliteit en gebrek aan voldoende (onderlinge) verbindingen en variatie.

Op dit moment is er overal in Nederland sprake van een overaanbod aan ruimte voor detailhandel, kantoor- en bedrijfsruimte. De Zuidelijke Randstad vormt daarop geen uitzondering. De opgave is om de bestaande en beschikbaar komende vierkante meters strategisch in te zetten voor versterking van het vestigingsklimaat en de regionale economie. In eerste instantie door te verkennen of leegstaand publiek en privaat vastgoed (of gronden) een rol kan vervullen voor transformaties, in het bijzonder in stedelijke centra en langs bestaande infrastructuur.

Het landelijk gebied biedt door de bijzondere omgevingskwaliteit en ligging nabij de genoemde as van Leiden tot en met Dordrecht unieke kansen. De ontwikkeling van steden en dorpen en de bedrijvigheid kunnen hiervan profiteren door het ontwikkelen van onderscheidende woon- en werkmilieus. Vrijkomende bebouwing kan ingezet worden voor vestiging van nieuwe en doorgroei van bestaande innovatieve bedrijven en MKB. Kansen voor de agrarische sector liggen in de biobased economy keten en verdergaande specialisatie in niches op wereldmarktniveau waardoor toegevoegde waarde blijft behouden in een globaal concurrerende omgeving. Door de aanhoudende trek naar de stad staat het op peil houden van het voorzieningenniveau onder druk.

Duurzame leefomgeving

De afname van de beschikbaarheid van fossiele brand- en grondstoffen vraagt om meer zelfvoorzienendheid, duurzame energieopwekking en hergebruik van (rest) producten en grondstoffen (circulaire economie). Hiervoor is een energietransitie en transitie naar een biobased economy³ noodzakelijk, waarvoor de Zuidelijke Randstad de benodigde kennisinstellingen, economische sectoren en ruimtelijke mogelijkheden (zoals in het Groene Hart) heeft. In de transitie naar een duurzame energievoorziening liggen er in de Zuidelijke Randstad grote kansen voor het inzetten van warmte (zoals in het Westland en de Rotterdamse haven). Daarnaast zijn grote delen van de Zuidelijke Randstad op de lange termijn geschikt voor toepassing van geothermie⁴. Ook neemt de zelfvoorzienendheid van energie toe.

De zeespiegel en de waterstanden in de rivieren stijgen, vinden er meer weersextremen plaats (hevige buien, droogtesituaties, hitte) en staat de waterkwaliteit en biodiversiteit onder druk. De huidige waterveiligheidsnormen passen niet overal meer bij de toegenomen waarde en bevolkingsomvang achter de dijken. Door minder aanbod van zoetwater dreigt er ook meer verzilting en inklinking van de bodem te ontstaan. Dit terwijl andere functies, zoals verstedelijking en bereikbaarheid, de natuur(ontwikkeling) onder druk kunnen zetten. Tegelijkertijd zijn grote

³ Een economie die draait op biomassa als grondstof in plaats van fossiele grondstoffen.

⁴ Geothermie is energie die kan ontstaan door het temperatuurverschil tussen het aardoppervlak en diep in de aarde gelegen warmtereservoirs.

inspanningen nodig om de effecten op gebied van waterkwaliteit, waterkwantiteit en waterveiligheid te beheersen, maar liggen er ook kansen voor recreatie en maritieme economische activiteiten.

3. STRATEGIEËN

Het tijdig benutten van kansen en het keren van bedreigingen, vraagt om samenhangende strategieën van verstedelijking, economie, bereikbaarheid, duurzaamheid, energie, kennis, water, groen en natuur. De overheden werken dit in deze adaptieve agenda uit in drie strategieën die elkaar aanvullen en versterken.

STRATEGIE 1: Het vergroten van de samenhang tussen de productie-economie en de diensteneconomie gekoppeld aan bewezen en opkomende economische sectoren in de Zuidelijke Randstad

De overheden zetten samen met bedrijfsleven en kennisinstellingen in op:

- Het vergroten van de regionale spin-off van de Mainport Rotterdam door een integrale benadering van de aan de haven en havengerelateerde sectoren gekoppelde opgaven (Rotterdam World Port);
- Het versterken van de mondiale regiefunctie van de Greenports en het verbinden van de Greenports aan de Mainports Rotterdam en Schiphol door een geïntegreerd logistiek netwerk;
- Het uitbreiden in aantal en/of omvang van internationale bedrijven en instellingen gekoppeld aan het profiel Den Haag Internationale Stad van Vrede en Recht en Rotterdam World Port;
- Het versterken van de Zuid-Hollandse kennis-as, een betere aansluiting van arbeidsmarkt en onderwijs en het vormen van allianties tussen bedrijfsleven en kennisinstellingen rond nieuwe producten en diensten.

Het vergroten van de economische baten van de Rotterdamse haven voor de hele Zuidelijke Randstad vraagt om een integrale benadering (Rotterdam World Port):

- Samen met het bedrijfsleven (o.a. maritieme zakelijke diensten, maritieme industrie en clean tech) komen tot meer synergie tussen havengerelateerde productie- en diensteneconomie;
- Samen met het bedrijfsleven maatregelen nemen om ook bij doorgaande groei de milieulasten verder te verlagen (waaronder de lucht- en waterkwaliteit) en het doen van investeringen in de kwaliteit van de leefomgeving;
- Verdergaande samenwerking tussen kennisinstellingen in Delft en Rotterdam met het ‘maritieme’ bedrijfsleven gericht op valorisatie van kennis en technologische ontwikkelingen.

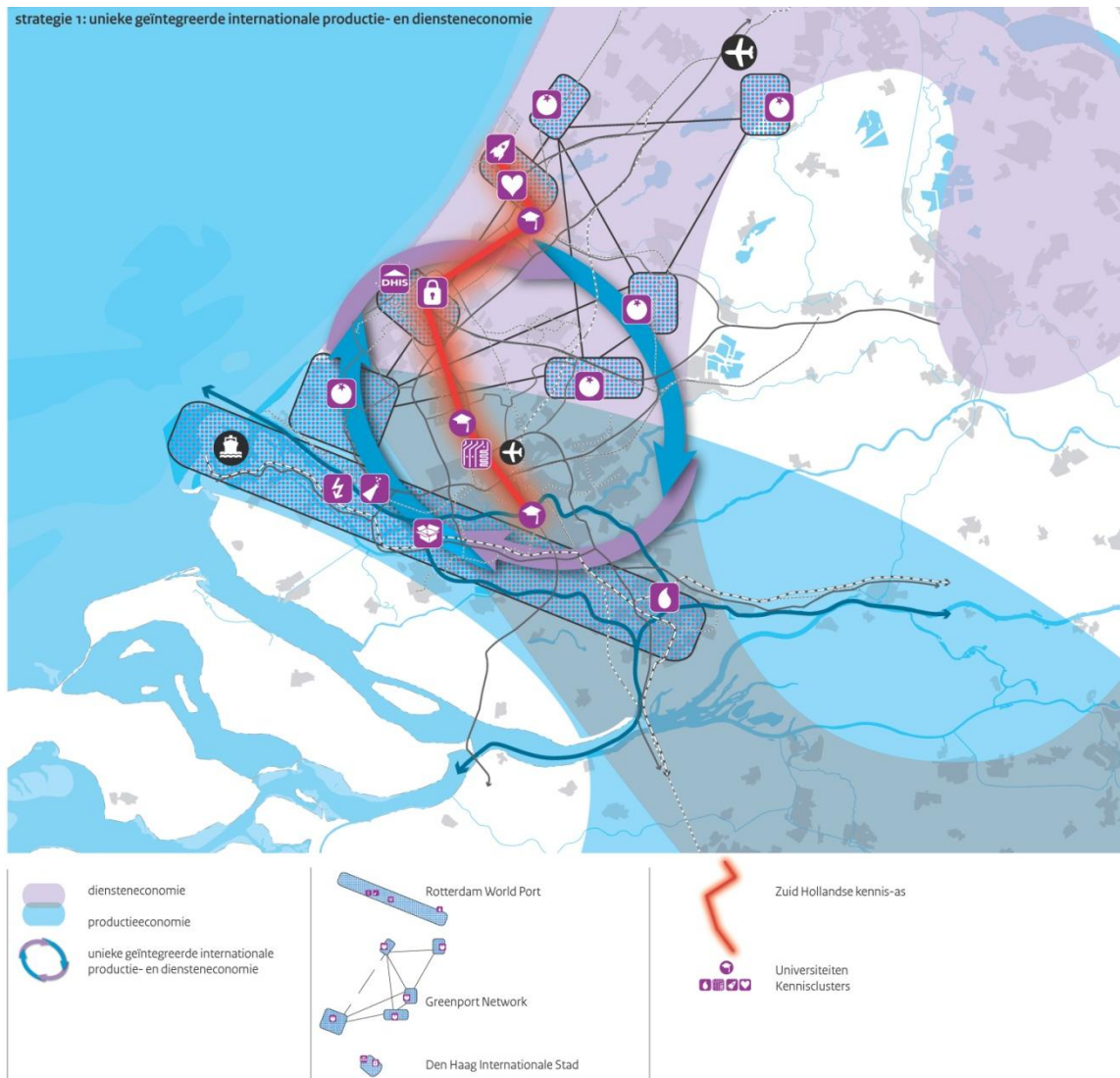
Met deze benadering willen de overheden meer bedrijvigheid aantrekken die zorgt voor meer waardedoetoevoeging en dienstverlening zoals regiefuncties en hoogwaardige diensten voor het haven- en industriecomplex en hoofdkantoren en hoogwaardige ICT diensten voor de logistieke sector. Dit vraagt om verdere optimalisatie van het bestaande havengebied, één logistiek systeem van Rotterdam, Dordrecht en Moerdijk en het op orde houden van twee achterlandcorridors (met distributiecentra) richting België/Frankrijk en Duitsland/Oost Europa. Om te blijven concurreren met andere gebieden in Noordwest-Europa is verdergaande samenwerking met Amsterdam, Vlissingen, Terneuzen en Antwerpen nodig.

Het versterken van de mondiale regie van de Greenports vraagt om verbeteringen en bundelingen in het logistiek systeem en het zorgen voor regionale innovatie door kennisdeling en samenwerking. De overheden en marktpartijen verbeteren vanuit ieders verantwoordelijkheid waar nodig het verbindende logistieke netwerk tussen de Greenports en de Mainports Rotterdam en Schiphol. Verder bieden zij ruimte voor meer handel en distributie van tuinbouwproducten. Belangrijke regionale opgave voor het Westland en de andere Greenports is het verbeteren van de interne ontsluiting. Voor het mogelijk maken van innovaties in de Greenports worden samen met het bedrijfsleven (primair het MKB) ‘proeftuinen’ en ‘transformatiegebieden’ geïnitieerd gericht op product- en procesinnovatie.

Voor het doorontwikkelen van Den Haag Internationale Stad van Vrede en Recht, verbeteren de overheden voorzieningen, grootschalige congresfaciliteiten, kantoorlocaties (o.a. Beatrixkwartier), de regionale bereikbaarheid en de kwaliteit van leefomgeving in de regio Den Haag. Voor dit internationale profiel van Den Haag ligt de focus op het cluster Veiligheid (The Hague Security Delta) in samenwerking met de kennisinstellingen en bedrijven rond de Universiteit Leiden, ESA/ESTEC en de TU Delft. Verder stimuleren de overheden marktpartijen om woonmilieus in de regio Den Haag te ontwikkelen die aansluiten op de wensen van internationale werknemers en (internationale) studenten.

Het versterken en vernieuwen van sterke sectoren in de Zuidelijke Randstad vraagt daarnaast om het versterken van de Zuid-Hollandse kennis-as en een betere aansluiting van arbeidsmarkt en onderwijs. Hiertoe zetten de overheden in op het faciliteren van initiatieven van kennisinstellingen en bedrijfsleven op die plekken waarbij er

cross overs en meer samenwerking ontstaat, onder andere door het instellen van de Economische Programmaraad Zuidvleugel (EPZ) en de ROM Zuidvleugel. Dit ook om de resultaten van kennisontwikkeling toe te passen in nieuwe producten en diensten (valorisatie). Hiervoor zijn campusontwikkeling (zoals op de Technologische Innovatiecampus Delft), de overheid als launching customer en meer en betere internationale (studenten)woonmilieus nodig. De beoogde verdere samenwerking tussen de drie universiteiten in de Zuidelijke Randstad wordt waar mogelijk door Rijk en regio ondersteund.

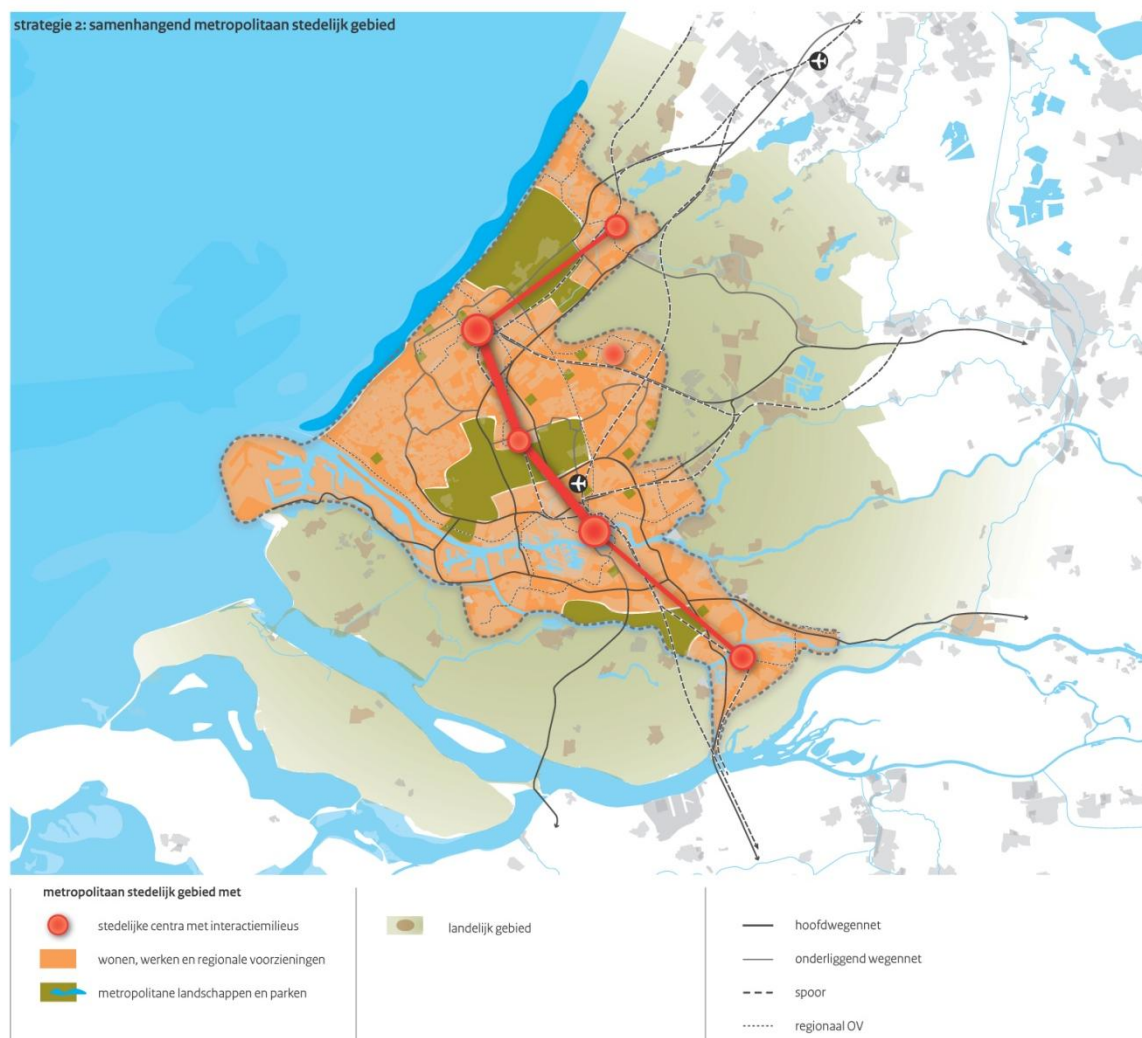
Het Leidse cluster Life Sciences & Health, vooral gelegen op het Leiden Bio Science Park, werkt binnen Medical Delta nauw samen met instellingen en bedrijven in Delft en Rotterdam. Samenwerking via “de wetenschapslijnen” met de rest van de wereld is van belang voor verdere innovatie. Voor de versterking van alle economische sectoren in de Zuidelijke Randstad zijn economisch gerelateerde regio's zoals de Noordelijke Randstad, Brainport Eindhoven en in omliggende landen van belang. Door samenwerking met krachtige sectoren, bedrijven en kennisinstellingen in andere regio's kunnen sectoren in de Zuidelijke Randstad zelf ook beter innoveren en groeien. Goede (inter)nationale verbindingen per weg, spoor, water, lucht en ICT alsook mogelijkheden van samenkomst (zoals campussen) hebben hierbij een dragende functie.

STRATEGIE 2: Het ontwikkelen van een samenhangend metropolitaan stedelijk gebied door het stimuleren van interactie, verstedelijking en het optimaliseren van de bereikbaarheid en groenblauwe structuur.

De overheden zetten in op het creëren van een metropolitaan stedelijk gebied van Leiden tot en met Dordrecht. In dit metropolitaan stedelijk gebied worden wonen, werken, voorzieningen, mobiliteit, water, recreatie en natuur in samenhang ontwikkeld. Daarbij gaat het om:

- Het faciliteren van interactie tussen burgers, bedrijven en kennisinstellingen in de stedelijke centra van Leiden, Den Haag, Delft, Rotterdam en Dordrecht en rondom knooppunten;
- Het faciliteren van de vraag naar woningen, werklocaties en voorzieningen in aantallen, locaties en milieus op basis van wensen en initiatieven vanuit markt en samenleving;
- Het optimaliseren van de bereikbaarheid binnen het metropolitaan stedelijk gebied om elkaars kwaliteiten en voorzieningen beter te kunnen benutten;
- Het optimaliseren van de connectiviteit van het metropolitaan stedelijk gebied met andere relevante regio's in binnen- en buitenland;
- Het versterken van de gebruiks-, belevings- en productiewaarde van de metropolitane landschappen;
- Het benutten van de kansen die het landelijk gebied biedt door de gunstige ligging en de unieke kwaliteiten in de Zuidelijke Randstad. Kwaliteiten aanvullend op en goed verbonden met het metropolitaan stedelijk gebied worden ontwikkeld.

In de stedelijke centra van het metropolitaan stedelijk gebied faciliteren overheden de interactie tussen burgers, bedrijven, kennisinstellingen en andere instellingen ('interactiemilieus'). Hiervoor zijn die locaties met een hoge economische dynamiek interessant waar vele functies (wonen, werken, voorzieningen, recreatie, cultuur) en mensen samenkomen. Op initiatief van het bedrijfsleven, ondersteunen de overheden intensivering en meer menging van functies, kwaliteitsverbetering van de openbare ruimte, het samenbrengen van voorzieningen en goede verbindingen naar en waar nodig tussen die interactiemilieus.

Bij het renoveren, slopen of transformeren van bestaande verstedelijking en bij toekomstige verstedelijking is klimaatbestendigheid, energieneutraal bouwen en de groenblauwe opgave een onderdeel. In de hele Zuidelijke Randstad wordt de verstedelijkingsopgave primair gefaciliteerd binnen het bestaand stads- en dorpsgebied. De

ontwikkeling van nieuwe uitleglocaties is alleen mogelijk als de noodzaak is aangetoond conform de ladder duurzame verstedelijking.

Bij het oplossen van knelpunten staat de bereikbaarheid van gebieden centraal. Binnen het metropolitaan stedelijk gebied betekent dit dat de bereikbaarheid vanuit ieders verantwoordelijkheid samen met het bedrijfsleven zal worden geoptimaliseerd op basis van de principes inrichten, informeren, innoveren en in stand houden. Investeren komt alleen als maatregel in aanmerking als de overige 4 l's onvoldoende effectief zijn en er financiële middelen beschikbaar zijn (de 5 "l's"). Daarbij worden de verschillende netwerken (ketenmobiliteit) beter verbonden op knooppunten. Daarnaast vraagt dit om het beter benutten en versterken van het openbaar vervoersysteem in samenhang met het wegen- en fietsnetwerk binnen en tussen de agglomeraties van het metropolitaan stedelijk gebied. Bij de verbetering van het mobiliteitssysteem zetten overheden in op verdergaande verduurzaming (waaronder schone mobiliteit).

Het wegennet van het metropolitaan stedelijk gebied vraagt om een structuur waarbij lokaal, regionaal en (inter)nationaal verkeer snel en betrouwbaar worden afgewikkeld, zowel voor personen als voor goederen. De prioritaire verkeersopgave ligt op het regionale en lokale verkeer omdat dit het grootste deel van de mobiliteit betreft en de problematiek voor deze verkeersstroom het grootst is (vooral in en om de steden). Voor het lokale verkeer binnen Rotterdam en Den Haag dient een adequate interne structuur te bestaan. Bij het verbeteren van deze interne structuur wordt uitgegaan van een integrale benadering van bereikbaarheid en sociaaleconomische ontwikkeling.

De overheden bieden de randvoorwaarden (zowel ruimtelijk als door regionale bereikbaarheid) en nemen mogelijke belemmeringen weg voor het faciliteren van de vraag naar woningen, werklocaties en voorzieningen in aantallen, locaties en milieus in het metropolitaan stedelijk gebied. Bijzondere aandacht hierbij is nodig voor de leefbaarheid en wensen van de (woon)consument en de kwalitatieve opgave in de bestaande voorraad. Rijk en regio zetten zich in om de juiste condities te scheppen voor binnenstedelijke ontwikkeling en de benutting van leegstaand (publiek) vastgoed. In het landelijk gebied worden, op regionale kwaliteiten en voorzieningen niveau aansluitende, woon- en werkmilieus ontwikkeld.

De overheden investeren de komende jaren in het netwerk van weg en spoor (onder andere met het Programma Hoogfrequent Spoor) ter verbetering van de (inter)nationale connectiviteit van het metropolitaan stedelijk gebied op economisch gerelateerde regio's in Noordwest Europa, Schiphol en omliggende regio's. De dragers van dit netwerk zijn de A4 (richting het noorden), A12/A20 (richting het noordoosten), A15 (richting het oosten), A4/A16 (richting het zuiden) en het hoofdspoor net inclusief de HSL-Zuid. Voor de lange termijn moet bezien worden of het huidige netwerk van weg en spoor voldoende voorziet in de internationale connectiviteit van het metropolitaan stedelijk gebied. De potentie van Rotterdam The Hague Airport wordt verder benut voor de economische kracht van de Zuidelijke Randstad, recreatief en zakelijk.

Het versterken van de gebruiks-, belevings- en productiewaarde van de metropolitane landschappen en de landschappen in het landelijk gebied vraagt om een kwaliteitsslag (op orde brengen van milieu- en watercondities en groenblauwe dooradering) en onderlinge verbindingen via een uitgebreid netwerk van fiets- en wandelpaden en een regionale wegenstructuur waarbij, samen met de waterschappen, ook aandacht is voor de wateropgaven. Ook vraagt dit om verbreding van de economische basis van de landbouw om het voortbestaan van cultuurhistorische landschappen te borgen. De regionale overheden pakken dit op samen met het bedrijfsleven, de recreatieschappen, waterschappen, natuurbeherende organisaties en woningbouwcorporaties. Specifiek voor de kust zetten de overheden in om de waterveiligheidsopgave op te pakken in combinatie met versterking van het economische en recreatieve karakter

De overheden zetten voor het landelijk gebied (het Groene Hart en de Zuidwestelijke Delta) in op het ontwikkelen van aanvullende kwaliteiten en een complementaire economie (schakel in keten van de biobased economy), ter versterking van het metropolitaan stedelijk gebied. Onderdeel van de aanvullende kwaliteiten van het landelijk gebied is de ruimte voor groen, natuur en recreatie nabij het metropolitane stedelijke gebied. Daarbij faciliteren regionale overheden hier woningen, werklocaties en voorzieningen met bijzondere kwaliteiten die niet in het metropolitaan stedelijk gebied te realiseren zijn.

STRATEGIE 3: Het stimuleren van een circulaire economie, duurzame energie- en zoetwatervoorziening en het minimaliseren van de gevolgen van overstroming.

De overheden zetten samen met kennisinstellingen en bedrijfsleven in op een duurzame leefomgeving en een circulaire economie. Daarbij gaat het om:

- Het mogelijk maken van de transitie naar een biobased economy en het sluiten van ketens.
- Het mogelijk maken van de transitie naar duurzame mobiliteit;
- Het ruimtelijk mogelijk maken van energietransitie, het vergroten van de zelfvoorzienendheid van energie en het ontwikkelen van een warmtenet;
- Duurzaam en doelmatig gebruik van zoetwater, meerlaags waterveiligheidsmaatregelen (preventie, ruimtelijke inrichting en rampenbeheersing) en verbetering van de waterkwaliteit;

Voor de transitie naar een circulaire economie is het naast het sluiten van ketens nodig om over te schakelen naar een biobased economy. Voor het sluiten van ketens dienen grondstoffen eerst gebruikt te worden voor een zo hoogwaardig mogelijke kwaliteit producten, waarna de restproducten voor andere toepassingen gebruikt kunnen worden. Hiervoor wordt met een integrale aanpak van Mainport Rotterdam en het metropolitaan stedelijk gebied de hubfunctie van de haven op het vlak van secundaire stromen en verwerking verbeterd.

Voor de hoogwaardige toepassing van biomassa in lokale en regionale kringlopen scheppen overheden voorwaarden voor productie, gebruik, transport en opslag van hoogwaardige biomassa grondstoffen. Hiervoor lopen al diverse initiatieven van markt en overheid voor het ontwikkelen van kennis en het verbinden van partijen. Agrarische bedrijven en het MKB in het landelijk gebied worden gestimuleerd om in te spelen op de kansen die de biobased economy biedt.

Om tijdig te kunnen anticiperen op steeds schaarser wordende fossiele brandstoffen in combinatie met mobiel kunnen zijn en goederen kunnen verplaatsen per weg, water en lucht, zonder dat dit ten koste gaat van de leefomgeving, is een transitie naar een duurzaam mobiliteitssysteem nodig. Hierbij hoort ook het minimaal voldoen aan internationale standaarden voor milieukwaliteit.

De overheden, kennisinstellingen en bedrijfsleven vertalen het energieakkoord naar de Zuidelijke Randstad gericht op het ruimtelijk mogelijk maken van energietransitie en het vergroten van de zelfvoorzienendheid van energie. Voor de korte termijn zetten de overheden zich in voor het opschalen van bestaande initiatieven tot een geïntegreerd warmtenet voor de gehele Zuidelijke Randstad. Dit doen zijn door het koppelen van vragers en aanbieders en door hier de ruimtelijke voorwaarden voor te creëren. Het oprichten van het Programmabureau warmte en koude Zuid-Holland uit de Green Deal Duurzame Warmte en Koude Zuid-Holland is in dit kader een belangrijke stap.

Bij het vaststellen van nieuwe normen houden overheden per dijktraject rekening met de gevolgen (schade en slachtoffers) van een eventuele overstroming⁵. Dit om de doelmatigheid van investeringen in waterveiligheid te vergroten. Voor de Zuidelijke Randstad blijft preventie het uitgangspunt voor bescherming tegen overstromingen. Aanvullend vraagt waterveiligheid om anticipatie op rampenbeheersing. Waar nodig en haalbaar worden ruimtelijke maatregelen genomen om de doelmatigheid van waterveiligheid te vergroten (kansrijk in Dordrecht) of voor extra bescherming van vitale en kwetsbare functies. De ruimtelijke maatregelen zijn met name in het buitendijks gebied kansrijk. Bij de realisatie van waterveiligheid wordt waar mogelijk aansluiting gezocht bij andere ruimtelijke ontwikkelingen, onder meer door multifunctioneel gebruik van keringen of meegroeiconcepten waarbij keringen aan de kust en ruimtelijke ontwikkelingen gezamenlijk meegroeien met de zeespiegelstijging. Omgekeerd nemen overheden klimaatbestendigheid mee bij ruimtelijke ontwikkelingen.

Een duurzame en doelmatige zoetwatervoorziening wordt bereikt door gezamenlijke inzet van overheden en gebruikers. Gebruikers vergroten onder meer hun efficiëntie en zelfvoorzienendheid en in het regionale watersysteem kan onder meer de watervraag voor het wegspoelen van brak water worden verminderd. Deze maatregelen reduceren het risico op schade, maken het systeem robuuster en beperken de afhankelijkheid van het hoofdwatersysteem. Voor de zoetwatervoorziening in de Zuidelijke Randstad speelt de afweging van meer zoetwater via alternatieve aanvoerroutes in combinatie met het toestaan van meer zoutindringing in de Nieuwe Waterweg en het tegengaan van de zoutindringing zelf in de Nieuwe Waterweg.

Voor de waterkwaliteit zetten overheden en bedrijfsleven in op het zo hoogwaardig mogelijk hergebruiken van afvalwater en het beperken van lozingen. Dit draagt ook bij aan de kwaliteit van de leefomgeving en beperking van de zoetwatervraag. Overheden verbeteren de leefruimte voor planten en dieren (door onder meer vispassages en natuurvriendelijke waterbodems en oevers). Het koppelen van maatregelen voor waterkwaliteit, waterveiligheid, zoetwater, landbouw en natuur staat centraal. Het Kierbesluit is hiervan een voorbeeld.

4. HET VERVOLG: EEN UITNODIGING NAAR MARKT EN SAMENLEVING

De Adaptieve Agenda Zuidvleugel is een bod van de overheden richting maatschappelijke partners. Deze agenda is erop gericht de Zuidelijke Randstad in mondiaal opzicht meer concurrerend en onderscheidend te maken. De drie strategieën staan daarbij niet los van elkaar, maar versterken elkaar. Bij de uitvoering van de strategieën zijn de overheden afhankelijk van partners, ondernemers, scholen, kennisinstellingen en andere betrokken partijen. De agenda wil nadrukkelijk deze partners aan de regio te binden en hen uitdagen, bijvoorbeeld om:

1. nieuwe op innovatie gerichte projecten naar de markt te brengen samen met de ROM Zuidvleugel;
2. samen vorm te geven aan 'gebiedsontwikkeling nieuwe stijl' en ervaringen met ons te delen;
3. te zoeken naar mogelijkheden om de realisatie van verstedelijking te vergemakkelijken;
4. concrete voorstellen te maken om het landelijk gesloten Energieakkoord in deze regio op te pakken.

De overheden beschouwen concrete voorstellen en ideeën die vanuit deze uitnodiging op ons afkomen serieus en helpen ze, daar waar ze bijdragen aan de geschetste strategieën, verder. Hiervoor gaan de overheden actief het gesprek aan met de markt. De in te richten Economische Programmaraad Zuidvleugel (EPZ) kan hierin een belangrijke schakelfunctie gaan vervullen. In 2014 hebben diverse bijeenkomsten plaats, waarbij het doel nadrukkelijk is de initiatieven met elkaar te bespreken en te verbinden tussen markt en overheden. Zo wordt de uitvoering van deze agenda gezamenlijk opgepakt.

⁵ Voor afstemming van generieke en regionale strategieën voor zoetwatervoorziening, waterveiligheid en ruimtelijke adaptatie, werken overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties samen in het Deltaprogramma.

5. MOGELIJKE OPGAVEN BIJ DE STRATEGIEËN (WERKDOCUMENT)

De tabel hieronder geeft een aantal mogelijke opgaven weer onder elk van de drie strategieën. Een opgave is een vraagstuk waarvan Rijk en regio nog niet weten wat de oplossing is maar waarvan Rijk en/of regio wil bekijken of, hoe en door wie (overheid, markt of samenleving) het vraagstuk moet worden opgepakt. Daarbij staan gemaakte bestuurlijke afspraken niet ter discussie. In overleg met marktpartijen en kennisinstellingen zal deze tabel jaarlijks herijkt worden zodat maatschappelijke energie en de bereidheid opgaven op te pakken een rol kan gaan spelen bij de voorbereiding van afspraken tussen Rijk en regio.

Er worden drie tijdsperiodes onderscheiden:

- De korte termijn (<2015): opgaven waar Rijk en regio of in het BO MIRT 2013 een besluit over nemen of voor het BO van 2014 mogelijke besluitvorming voorbereiden;
- De middellange termijn (2015 – 2028): hier staan de door Rijk en regio nog actuele opgaven uit de Gebiedsagenda Zuidvleugel/Zuid-Holland en in eerdere studies al benoemde mogelijke opgaven (bijvoorbeeld uit gedane MIRT-verkenningen of andere studies) waarvan de haalbaarheid nog door Rijk, regio en markt besproken moet worden;
- De lange termijn: in deze kolom staan ambities waar mogelijk opgaven uit voortkomen maar nu nog niet bekend zijn.

STRATEGIE 1	Onderliggend thema	Mogelijke opgaven korte termijn (<2015)		Mogelijke opgaven/ideeën middellange termijn (2015 – 2028)	Ambities lange termijn Opgaven en fasering aanpak onbekend	
		Ter besluitvorming in BO MIRT 2013	Uit te werken voor BO MIRT 2014			
Het vergroten van de samenhang tussen de productie-economie en de diensteneconomie gekoppeld aan bewezen en opkomende economische sectoren in de Zuidelijke Randstad	<i>Research en development</i>		Onderzoeken ruimtelijke mogelijkheden voor faciliteren interactiemilieus.	20 ha kenniscluster Valkenburg (life science / space).	Het ruimtelijk faciliteren van de versterking van de Zuid-Hollandse kennis-as.	
			Regionaal onderzoek ruimtelijke mogelijkheden voor faciliteren Technologische Innovatie Campus (TIC) Delft.	Greenport Horti Campus		
	<i>Rotterdam World Port</i>	MIRT-onderzoek corridors: – Rotterdam via Noord Brabant en Noord Limburg naar Duitsland; – Rotterdam via Arnhem en Nijmegen naar Duitsland (langs de A15, de Betuweroute en de Waal).		Onderzoeken ruimtelijke mogelijkheden voor faciliteren interactiemilieus.	Ruimte voor verbinding stedelijke en havenconomie (o.a. doorontwikkelen Stadshavens en Rotterdam Central District).	<ul style="list-style-type: none"> – Het ruimtelijk faciliteren van uitbreiding in aantal en/of omvang van internationale bedrijven en instellingen; – Verdere optimalisatie van het bestaande havengebied; – het op orde houden van de (achterland)corridors richting, Schiphol, België/Frankrijk en Duitsland/Oost Europa; – Verdergaande samenwerking tussen de
				Regelgeving LNG-bunker plaatsen.		

		TEN-T corridorstudie Northsea Mediterranean.		Onderzoek naar de Externe veiligheid i.r.t. het spoorvervoer (vooral Drechtsteden).	havens in de Vlaams-Nederlandse Delta.
				Ruimte voor logistieke parken.	
	<i>Greenport Network</i>		Ruimtelijk faciliteren inrichting en revitalisering bedrijventerreinen op basis van biotoop benadering.	Regionale opgave ter verbetering interne ontsluiting Greenports.	<ul style="list-style-type: none"> - Het ruimtelijk mogelijk maken van een geïntegreerd logistiek netwerk. - Ruimte bieden voor meer handel en distributie van tuinbouwproducten. - Samen met het bedrijfsleven (primair het MKB) 'proeftuinen' en 'transformatiegebieden' geïnitieerd.
			Faciliteren marktinitiatief greenport versvervoer via spoor en binnenvaart.	Transformatie oude veiling, productie & distributiecentra Greenports.	
			Pilotgebieden voor nieuwe bedrijvigheid en cross overs.		
	<i>Den Haag Internationale Stad van Vrede en Recht</i>		Onderzoek ruimtelijke mogelijkheden voor faciliteren Security Delta Campus en Telecom research & innovation parc (TRIP).	Congresfaciliteiten DH IS / World Forum gebied.	<ul style="list-style-type: none"> - Het ruimtelijk faciliteren van uitbreiding in aantal en/of omvang van internationale bedrijven en instellingen; - Verbeteren van voorzieningen, kantoorlocaties en de kwaliteit van leefomgeving in de regio Den Haag.
				Het project uit de MIRT-verkenning Haaglanden waarvoor op dit moment geen mogelijkheden zijn om het voor 2028 te realiseren, te weten het project OV Den Haag centrale zone.	
STRATEGIE 2	Onderliggend thema	Mogelijke opgaven korte termijn (<2015)		Mogelijke opgaven/ideeën middellange termijn (2015 – 2028)	Ambities lange termijn Opgaven en fasering aanpak onbekend
		Ter besluitvorming in BO MIRT 2013	Uit te werken voor BO MIRT 2014		
Het ontwikkelen van een samenhangend metropolitaan stedelijk gebied door het	<i>Bereikbaarheid</i>	MIRT-onderzoek bereikbaarheid Rotterdam – Den Haag.	Ambities lange termijn voor spoor op basis van lange termijn spooragenda (LTSA). Aanvulling in 2014.	Uitvoering MIRT-programma tot 2028 (inclusief PHS).	Een structuur waarbij lokaal, regionaal en (inter)nationaal verkeer snel en betrouwbaar worden afgewikkeld, zowel voor personen als voor goederen.

stimuleren van interactie, verstedelijking en het optimaliseren van de bereikbaarheid en groenblauwe structuur.		Regionale vergelijking (internationale) connectiviteit (inclusief luchtvaart) van de aanwezige economische clusters met concurrerende clusters en/of regio's ('nulmeting').		<p>De projecten uit de MIRT verkenningen Rotterdam Vooruit en Haaglanden waarvoor op dit moment geen mogelijkheden zijn om die voor 2028 te realiseren, te weten:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De projecten Herontwerp Brieneoord- en Algeracorridor en kwaliteitssprong OV Rotterdam Zuid - Het project OV Den Haag centrale zone. 	
				Verdere benutting potentie van Rotterdam The Hague Airport t.b.v. de economische ontwikkeling van de Zuidelijke Randstad (recreatief en zakelijk).	
	Verstedelijking	Vrijkomend Rijksvastgoed Laan van NOI.		Herstructureringsopgave bedrijventerreinen irt functiemenging en proeftuinen voor innovatie en valorisatie.	<ul style="list-style-type: none"> - Op initiatief van het bedrijfsleven, ondersteunen intensivering en meer menging van functies, kwaliteitsverbetering van de openbare ruimte, het samenbrengen van voorzieningen en goede verbindingen naar en waar nodig tussen die interactiemilieus. - Mogelijk maken op regionale kwaliteiten en voorzieningenniveau aansluitende, woon- en werkmilieus ontwikkelt in het landelijk gebied; - Verduurzaming bestaande woningvoorraad.
		Samen met marktpartijen verkennen hoe de realisatie van verstedelijking in samenhang met bereikbaarheid kan worden gefaciliteerd.		Organische ontwikkeling Valkenburg en Zuidplaspolder.	
Groenblauwe structuur		Nieuwe verdienmodellen gericht op de (groen-) opgaven en borgen economisch basis landbouw.	Regionale aanpak Hof van Delfland.	Het versterken van de gebruiks-, belevings- en productiewaarde van de metropolitane landschappen en de landschappen in het	

			Internationale proeftuin agro-biodiversiteit Hoekse Waard.		landelijk gebied.
				Verbinding tussen stedelijk en omliggend groen en ontbrekende schakels groen/blauwe netwerk.	
STRATEGIE 3	Onderliggend thema	Mogelijke opgaven korte termijn (<2015)		Mogelijke opgaven/ideeën middellange termijn (2015 – 2028)	Ambities lange termijn Opgaven en fasering aanpak onbekend
		Ter besluitvorming in BO MIRT 2013	Uit te werken voor BO MIRT 2014		
Het stimuleren van een circulaire economie, duurzame energie- en zoetwatervoorziening en het minimaliseren van de gevolgen van overstroming.	<i>Energie</i>	De totstandkoming van een warmtenet stimuleren.	Vertaling energieakkoord naar Zuidelijke Randstad.		<ul style="list-style-type: none"> – Inzet van de kennisinstellingen in de Zuidelijke Randstad (valorisatie) om de energietransitie te stimuleren. – Het ruimtelijk mogelijk maken van energietransitie, het vergroten van de zelfvoorzienendheid van energie en het ontwikkelen van een warmtenet.
	<i>Circulaire economie</i>		Onderzoeken ruimtelijke mogelijkheden voor faciliteren Biobased Park Westland.	Mogelijkheden productie biomassa grondstoffen	<ul style="list-style-type: none"> – Het mogelijk maken van de transitie naar een biobased economy; – Duurzame mobiliteit; – Versterken hubfunctie Rotterdam in recycling.
	<i>Water</i>	MIRT-onderzoek naar de haalbaarheid van meerlaags waterveiligheid, waarbij het concept van een zelfredzaam eiland nader uitgewerkt wordt.	Mogelijke opgaven op weg naar Deltabeslissing 2015.	<p>Opgaven op basis van Deltabeslissing 2015.</p> <p>Garanderen waterveiligheid in combinatie met versterking van het economische en recreatieve karakter kust.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Duurzame en doelmatige zoetwatervoorziening voor economie en leefbaarheid; – Overal voldoen aan het nieuwe beschermingsniveau; – Schoon en ecologisch gezond water voor duurzaam gebruik.